

A pápalátogatás protestáns szemmel

„A pápa meghódította a magyar társadalmat” — adta hírül a Magyar Közvéleménykutató Intézet gyorsjelentése a pápalátogatásról. Ugyanakkor föl kell tennünk a kérdést, hogy meghódította e maga a *látogatás* is a társadalmat? Úgy gondolom, különbséget kell tennünk a pápa személye és a díszletek között, amelyek a látogatás köré épültek.

A díszletekről

A sajtó és a közszolgálati média már hónapokkal a látogatás előtt elkezdte az ország lakosságának felkészítését. Problémának nem magát aényt tartom, még csak azt sem, hogy a pápával kapcsolatos hírek sokszor fontos nemzetközi eseményeket szorítottak ki a műsorokból (pl. a szovjet puccsot), hanem azt, hogy a kibontakozó médiakampányból hiányoztak az értékelő kommentárok, a kritikus elemzések, a hírjellegű tájékoztatás. Helyüket a túlzott, túlteljesítő ájtatoskodás foglalta el. Éppen azok a témák sikkadtak el, melyek egy figyelmes kívülálló (és a hatalmas résztvevő tömegek ellenére az ország nagyobbik része ilyen volt) számára is fontosak lehetnek. Ilyen kérdésnek tartom például Magyarország és a Vatikán viszonyát.

A Vatikán keleti politikája szempontjából Magyarország sajátos helyzetben volt. VI. Pál a nyílt szembenállás helyett a kiegyezésre, a „modus vivendi” megtalálására törekedett a szovjet típusú rendszerekkel. Ennek az irányváltásnak egyik legfeltűnőbb megnyilvánulása volt Mindszenty hercegprímás háttérbe szorítása, és Lékai László kinevezése esztergomi érsekké.

II. János Pál — főleg negatív lengyelországi tapasztalatai alapján — viszont sokkal óvatosabb volt az együttműködésben a diktatúrákkal, és bírálatát sem hallgatta el. A Vatikán és a Magyar Püspöki Kar viszonya nem volt mentes a feszültségektől. Talán ezért is húzódott ilyen sokáig ez a látogatás, s ugyanezért előzte meg olyan nagy várakozás.

A pápalátogatás jelentősége mindezek mellett abban is állt, hogy az ország és a világ közvéleménye ezen keresztül remélte megtudni, merre is halad, milyen irányban fejlődik a magyar katolikus egyház. Nagy lehetősége lett volna a sajtónak a katolikus egyház strukturális gondjainak, fejlődési alternatíváinak bemutatására. Kár, hogy mindezzel adósak maradtak.

A pápa Közép-Európában a *rendszerelváltás egyik szimbóluma*, hiszen az egyházak az elmúlt negyven évben — különösen a protestáns NDK-ban és a katolikus Lengyelországban — kulcsszerepet játszottak a civil társadalom maradékainak megőrzésében. A látogatás ezért elégtétel lehetett a „szocialista” ideológia és gyakorlat által elhalásra ítélt és gettóba szorított egyház(ak)nak. A tömegkommunikációban lehangsúlyosabban talán ez az elem jelent meg. A látogatás sajtójáról elmondhatjuk, hogy az egyébként oly kritikus újságírók most inkább „igazodni” próbáltak, fenntartásaikat egyedül a túlzott költségek bírálatával érzékeltették.

A kormányzat szerepe is az elidegenítő díszletek közé tartozik. Mindent elkövettek azért, hogy kidomborítsák a teljes összhangot a pápa és saját szándékaik között. A látogatást jó alkalomnak tartották arra, hogy az ellenzék három különböző pártját együttesen ateista, antiklerikális színben tüntessék fel. Különösen rossz „fogásnak”, tipikusan államegyházi koreográfiának tartom, hogy a sajtó például előre leközölte a szentmiséken résztvevő állami vezetők névsorát, ráadásul csak az övéket, holott egy istentiszteleten való részvételt nem tiszteséges közvetlen politikai tőkére váltani.

Végül érdemes megjegyezni, hogy a látogatás előtt spontán beindult piaci giccskínálat is gerjesztette a sokszor izléstelen pápakultuszt, melynek talán volt némi vállalkozásélénkítő hatása, de az egyház népszerűségét bizonyára nem növelte.

A pápa személye

A pápa személye ilyen előkészítés után valóban üdítően hatott, hiszem még a „körítésen” át is hatni tudott rokonszenves személyisége. Bizonyára még inkább „meghódította” volna a társadalmat, ha egyértelműen kinyilvánította volna távolságtartását ezzel a körítéssel szemben. (Hiszen a vatikáni diplomácia és a magyar egyház együtt tervezték meg a látogatást.)

A főnt vázolt probléma (a társadalom és a látogatás díszletei) nem egyszerűen stílus vagy ízlés kérdése. Hiszen mögötte a magyarországi egyház(ak) egyik alapkonfliktusa húzódik: hogyan tekintenek önmagukra és az őket körülvevő világra. Érzésem szerint a katolikus egyházi rendezés is túlságosan magától értetődően indult ki abból, hogy úgyis mindenki tisztában van azzal, mi az hogy egyház, hit, szentmise, stb. Úgy tettek, mintha a templom, az egyház még ma is olyan szerves, központi része lenne az emberek életének, mint mondjuk 60 vagy 300 évvel ezelőtt. Mintha az egyházat tartanánk a jövő zálogának, nem pedig az Evangéliumot, amely először mindig a „tanítványokat” hívja bűnbánatra és megtérésre. Szekularizált kortársaink jelentős része először ennek az eseménynek a kapcsán szembesült a gettóból kimerészkedett egyházzal. Itt volt a nagy lehetőség, beszélni a mai embernek az Evangéliumról, megmutatni, hogy az egyház, a kereszténység más, mint aminek az elmúlt 40 évben beállították. Nem biztos, hogy az emberek a látogatás lelkipásztori lényegére és üzenetére tudtak figyelni a sok protokoll láttán. A pápa szentbeszédeinek tartalmát a kívülállók talán nem érthették igazán. A látvány ennél (hatalmas tömegek, államférfiak, túlhangsúlyozott rendezés) sokkal beszédesebb és harsányabb volt.

Szerintem elsikkad(t) az a közös katolikus-protestáns felismerés, hogy az egyház nem önmagáért, nem hívei vallásos igényeinek kielégítésére van, hanem a világért létezik, azért, hogy hirdesse a minden korban meghívó és kihívó evangéliumi üzenetet, melyet először neki kell meghallania. Ha a látogatás világpolitikai jelentősége és a katolikus hívek öröme mellett szekularizált kortársaink komolyan veendő kérdései és fenntartásai is megjelentek volna, akkor sokkal inkább „meghívás” lett volna ez az esemény: nem az egyházhoz, hanem Krisztushoz.

A pápa beszédei

A pápa beszédeinek társadalomképe is fölvet néhány kérdést. Hiányzott belőlük a zsinat utáni katolikus pluralista társadalomelmélet kifejtése. Gyakran látszott úgy, mintha Magyarországon az egyház az állammal összefogva mégiscsak „ki akarná sajátítani” a közjó szolgálatát. Mintha más erők legfeljebb csak az egyéni erőfeszítések szintjén kapcsolódhatnának be a társadalom építésébe.

Az újraevangelizálás azonban véleményem szerint nem lehet társadalmi program, hanem csak mindenkinek szóló személyes üzenet. A pápa által oly gyakran hangsúlyozott egységhez pedig a különböző álláspontok ütköztetésén keresztül vezet az út, nem pedig a konfliktusok valamilyen magasabb eszme nevében történő elfojtása által.

A beszédekben a nyugati fogyasztói társadalom megbírált árnyoldalai is úgy jelentek meg, mint amelyekkel szemben Kelet-Közép-Európa katolikus egyházai pozitív ellensúlyt képezhetnek, hiszen őket még nem „fertőzte meg” olyan mértékben az elvilágiasodás. Ez a pápai tétel érthető, mégis vitatható. Hátterében a nyugat-európai (hollandiai, ausztriai, németországi) látogatásait kísérő szerényebb érdeklődés és egyes egyházon belüli csoportok, szervezetek éles kritikája áll. Ebben a helyzetben érthető, ha a pápa Európának a keleti felén jobban érzi a hívek fenntartások nélküli erkölcsi támogatását. A kelet-európai öntudatra való apellálás azonban Európának éppen ezen a felén kelthet káros feszültségeket. Mert bármennyire szükséges is hangsúlyozni, hogy a piacgazdaság útja sem a földi, sem a mennyei paradicsomba nem vezet, mégis valószínűtlen, hogy az ezen az úton ránk váró erkölcsi és egyéb problémák ellen a közép-kelet-európai katolikus tömegek „érintetlen” vallásossága lenne az orvosság. Súlyos kérdés az is, hogy valóban mindenütt mélyebb spiritualitást jelent-e ez a vallásosság, nem kell-e az új kihívásokban átalakulnia, megújulnia.

A pápa napjaink politikai közéletének egyházakhoz is kapcsolódó neuralgikus kérdéseivel kapcsolatban nem üzent hadat senkinek (mint ahogy azt egyesek remélték, mások pedig tartottak tőle). Nem tette például központi kérdéssé az egyházi ingatlanok ügyét. A hitoktatásról viszont igen határozottan beszélt, egyértelműen az iskolai tanulmányok részének tekintve azt. A „családi élet szentsége” is fontos üzenet volt, elsősorban a fiataloknak. Úgy látom, hogy hazánkban a Vatikán társadalmi és szociális tanításaival kapcsolatban két szélsőséges álláspont létezik, amelyek nehezítik az egyház közéleti szerepvállalását. Vannak, akik legszívesebben megtiltanák az egyháznak, hogy társadalmi kérdésekben állást foglaljon. A másik véglet, hogy pártpolitikai programmá akarják tenni azt, ami egyházi tanítás.

A pápai megnyilatkozások ezzel szemben a II. Vatikáni zsinatnak azt az álláspontját tükrözik, hogy az egyház lemond bármely társadalmi rendszer kizárólagos legitimálásáról, ugyanakkor fenntartja magának azt a lehetőséget, hogy „mindig és mindenütt éljen azzal a jogával, hogy valódi szabadságban hirdesse hitét, terjeszthesse szociális tanításait, az emberek között akadálytalanul végezhesse szolgálatát, és a politika ügyeit is alávethesse az erkölcsi megítélésnek, ha ezt az emberi személy alapvető jogai, vagy a lelkek üdvössége megkívánja.” (Ga. Spes. 76, 5) (A fentiekből persze az is következik, hogy ha egy egyén, egy társadalmi csoport vagy éppen egy politikai párt a Vatikán ilyen irányú nézeteit a saját elvei alapján „erkölcsi megítélésnek veti alá”, azokat bírálja, az még nem feltétlenül tekinthető sem vallás, sem egyházellenes alapállásnak.)

A pápalátogatás és a belső egyházi folyamatok

A pápalátogatás valóban elégtételt jelentett mindazon elsősorban római katolikus keresztényeknek, akik évtizedeken keresztül másodosztályú állampolgárként, gyanús társadalmi elemként éltek az országban. A gettóba szorított egyház tagjai újra átélhették az összetartozás felemelő érzését nemcsak egymással, hanem a katolikus világegyházzal, annak fejével is.

Ugyanakkor nyilvánvaló volt, hogy a (már többször emlegetett) barokkos rendezés még a katolikus hívők egy részét is zavarta, a természetesség ellen hatott. A tradicionális hívek számára viszont ez is a vallásos élmény megéléséhez tartozott. Félő, hogy a hazai egyház(ak) vezetői fölismerve ezt a hatásmechanizmust, a jövőben egyre bátrabban használják majd, ha társadalmi jelenlétüket, befolyásukat akarják megjeleníteni.

A pápa sok olyan egyszerű papot erősített meg, akik a belső értékekre koncentráló életvitel és a világiakkal való együttműködés elkötelezettjei, küldetésükben azonban elbizonytalanította, kisebbségbe szorította őket a környezetük, gyakran a felsőbbtség értetlensége.

A látogatás nem hozott áttörést az egyházon belül, a plébániák keretein belül vagy azokon kívül szerveződő kiscsoportok (ún. bázisközösségek) és az intézményes egyház közötti feszültségben. Elmaradt az egyértelmű kiengesztelődés.

Ha a beszédek egyházképét vizsgáljuk, figyelemre méltó tény, hogy a pápa éppen a püspöki kar előtt hangsúlyozta a világiak pozitív szerepét az egyházépítésben.

Gesztusértékű volt az az esztergomi megnyilatkozás, amely köszönti és példaképnek nevezi a hitükért és meggyőződésükért meghurcolt világiakat.

Nyíltan szó esett az egyház strukturális problémáiról is, óva ezzel a triumfáló restaurációtól.

A pápalátogatás hatása az ökumenére

A protestáns egyházak és a római katolikus egyház viszonya Magyarországon a múltban és egyes pontokon a jelenben is súlyos feszültségekkel terhes. (Elég, ha csak a „vegyesházasságokban” élők közös hitéletének akadályaira gondolunk.)

A megváltozott európai helyzetben például Németországban komoly konfliktusok, rivalizálások jelentek meg az elmúlt negyven évben a „közös ellenség” ellen egymást támogató két nagy felekezet viszonyában.

Ezért különösen fontos a Debrecenben lejátszódott nagyvonalú ökumenikus gesztus, a 17. századi gályarabok emlékművének megkoszorúzása. Ez bizonyára csak az első kis lépés, ám segítheti a magyar protestánsokat abban, hogy felülvizsgálják a katolikus egyházzal alkotott képüket, mely sokszor megmarad a 16-17. századi ellenreformációs sémáknál.

Fontos lenne, hogy az egyházak Magyarországon megtalálják a közös „szolgálat” lehetőségeit. Ezért kár, hogy az ökumenikus alapon szerveződő iskolák nem, vagy csak alig kapnak hivatalos egyházi támogatást, pedig ezekre inkább jellemző a szülők aktivitása, mint a szigorúan felekezeti alapon induló tanintézeteknél, ahol sokszor kísért a „múlt szép, de túlhaladott formáihoz” való visszatérés.

Ezzel együtt a felekezeti sokszínűség Magyarországon igen pozitív adottság és lehetőség. A különböző egyházak eltérő álláspontjának ismerete a közvélemény előtt is nyilvánvalóvá teheti, hogy például az abortusz vagy a válás kérdésében nem a kizárólagos és egyértelmű keresztény álláspont áll szemben az ateisták véleményével, tehát nem egy front van, amelynek egyik oldalán az igaz keresztények, a másikon a bűnös ateisták állnak, hanem a keresztény életszemléletről kiindulva (még egy felekezeten belül is!) adhatók különböző válaszok a ma kérdéseire. Ez a tisztázódás tompíthatná a politikai viták ideológiai életét, és csökkenthetné a hamis szembeállítások lehetőségét.

A pápalátogatás ösztönözhetné a protestáns egyházakat arra, hogy markánsabban jelenítsék meg az európai protestáns-biblikus hagyományokra épülő álláspontjukat a társadalom kérdéseivel kapcsolatban.

Az izraelita felekezet vezetőinél tett látogatás azért volt különösen fontos, mert Európa legtöbb államában a keresztény egyházak már kíméletlenül szembenéztek a holocausthoz vezető szellemi tendenciák felkeltésében vállalt bűnrészségükkel. Ennek a szembesülésnek a következménye számos helyen a zsidóság bűnbánó megkövetése volt. Magyarországon ez a folyamat még csak az elején tart. Ebben az összefüggésben feltűnő, hogy a pápa csak általánosságban ítélte el az antiszemitizmust, de nem beszélt az egyház(ak) felelősségéről, nem szorgalmazta a zsidóság megkövetését.

Összegzés

Egyértelműen örülhetünk annak, hogy van ma Magyarországon olyan értékes ügy, mely százezreket képes megmozgatni. Akik a Hősök terén, Máriapócson és másutt részt vettek a találkozókon, azoknak bizonyára jelentős része istentiszteletre ment, „lélekben akart erősödni”, és nem más emberekkel, csoportokkal szemben akarta demonstrálni politikai erejét.

A „kívülálló” közül sokan mégis elutasítón tekintettek a látogatásra. Ennek azonban nem egyedül ők voltak az okai. Hiszen már az előkészületeket is körülöngte egyfajta erkölcsi fennsőbbrendűség, ami az egyházakat alig ismerőkre inkább elidegenítőleg, semmint vonzóan hatott. Mintha mindazoknak szégyenkezniük kellett volna, akik (különböző okok miatt) nem tudtak örülni ennek az eseménynek. Ez a fajta „közhangulat” persze nehezen „bizonyítható”, de a fenti elemzésben említett megannyi, sokszor apró tényező a látogatást szervezők részéről mégis összeállt ellentmondást nem tűrő elvárás. Lehet, hogy a harcos antiklerikálisok (Magyar Narancs) indulatait nem ez ébresztette fel, de sok, az egyházak felé nyitott ateistában, sőt keresztényben is felébredt a félelem, a rossz érzés, hogy itt „igazodni” kell.

Ezért gondolom, hogy szerényebb, a közeget komolyabban vevő, partnerként kezelő előkészítés hitelesebbé tehetné volna a látogatást. Kevesebb több lett volna. Ebben az esetben nemcsak a pápa személye „hódította volna meg” a társadalmat, hanem az Evangélium is kívánatosabbá válhatott volna.

Nehéz földézni annak az öt augusztusi napnak a hangulatát, amikor II. János Pál pápa Magyarországon járt. Hiszen azóta annyi minden történt. De történtek olyan események is, melyeknek közvetve vagy közvetlenül közük volt a pápai látogatás üzenetéhez. Gondolok itt elsősorban az igazságtételről, a múlt bűneiről kibontakozott vitára, melyben bizony úgy tűnt, mintha a „címzettek” (a pápa

szerint elsősorban a magyar katolikus hívők, de végsősoron az egész társadalom) meg sem hallották volna a pápa augusztusi üzenetét, vagy ha igen, akkor alig fél év alatt alaposan elfelejtették: „Most mégsem szabad felülkerekednie a gonoszok iránti bosszúvágnak, hiszen a végső ítéletet Istenre kell hagyni, hanem inkább annak az igyekezetnek, hogy az önzés, a gyűlölet soha többé ne okozhasson halált... Az igazságosság, a szeretet és a béke fáradságos keresését magunkon kell kezdeni.” (Áldás 91. aug. 20. 3. o.)

„...nagy megértéssel és szeretettel legyetek egymás iránt: ebben senkit se hátráltassanak olyan személyes megfontolások, amelyeket a többi Testvér jellemvonásai vagy múltbeli események táplálnak” (uo. 5. o.)

„...az erkölcsi újjáépítés csak úgy lehetséges, ha felülemelkedtek az ideológiai különbségeken, a régebbi korok és a közelmúlt ellentétein, amelyek talán még mindig jelen vannak a nemzet közéletében” (Püspöki Kar Sajtóirodája, 1991. aug. 19. — Szombathely).

E szavakat elhangzásuk idején még sokan csalódottan hallgatták, mert hatásukra elsősorban az „egyházi rendszerváltás” késleltetésétől tartottak. Mára ennek az üzenetnek a mélyebb mondanivalója sokkal világosabb, mint annakidején. De vannak-e még fülek, melyek képesek ezt meghallani?

Szent János evangélista
(Jacques Callot metszete, 17. sz.)